

ספר סופר וסיפור

יהושע מונדשיין
ספר זכרון

יוצא לאור ע"י

כרמים

ירושלים ת"ו

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים ואחת לבריאה

Sefer Sofer Vesipur

Memorial Volume

Yehoshua Mondshine

ספר, סופר וסיפור

ספר זכרון

יהושע מונדשיין

כרמיה

כתובת: רחוב תחכמוני 39 ירושלים

דוא"ל: kitveiry@gmail.com

ISBN: 978-1-7364076-0-8

© כל הזכויות שמורות

אין לאחסן במאגר מידע כלשהו ללא אישור מפורש בכתב מהמכון

מו"ל:

מכון כרמים

תודות:

ספריית אגודת חסידי חב"ד

עורך ראשי:

מנחם מענדל קסטל

הרבנים:

ברוך אוברלנדר

חיים שאול ברוק

ברוך גורין

מרדכי גלזמן

בצלאל דבליצקי

יהודה הלוי הורוויץ

שלום דובער וולפא

יצחק וילהלם

שלום דובער חייקין

שלום דובער לוין

יוסף צבי לידר

אליהו מטוסוב

יעקב ישראל סטל

אלקנה שמוטקין

יהושע שפירא

השתתפו בעריכה:

דוד מונדשיין

לוי יצחק מונדשיין

הלל מונדשיין

מנחם מענדל (בר"ד) מונדשיין

הגהה ומפתחות:

יעקב לנדא

מנחם מענדל (ברל"י) מונדשיין

לוי יצחק (בר"ד) מונדשיין

עימוד ועיצוב:

y.w. graphicdesign

ב"ה

פתח דבר

הרב יהושע מונדשיין היה לחידה בחייו בעיני בני דורנו. האיש שהיה לפי כל מהותו סמל החוקר הדייקן, המתון והזהיר - הצטיין בשאר רוח חסידי מקורי הדבק בחסידות מתוך אהבה ללא מיצרים עם כל להט לבו ונשמתו. האיש בעל הדמות הנסתר והמוצנעת, שגודל וחונך בבית מדרשה של חסידות חב"ד - היה למופת ספרותי שהביא אתו למלאכתו כלי מחקר וחולל מפנה בחקר החסידות.

והאיש שביסוד נשמתו היה ענוותן, עדין נפש ורך הדיבור, כמעט ללא אומר ודברים - הפך בו בזמן ל'ראש המדברים' כלוחם עז נפש למען החסידות וכפולמוסן חריף שהשיב מלחמה שְׁעָרָה כשהדברים נגעו בציפור נפשו. "חזרה וניעורה בי רוח הקרב למען החסידות, רוח שאני חי איתה מיום שעמדתי על דעתי".

לקראת יום השנה הששי לפטירתו, מוציאים אנו לאור את ספר הזכרון "ספר, סופר וסיפור", אשר יעמוד על פרקי חייו, לצד תיאור והערכת יבולו הספרותי העשיר.

ספר זה נועד לבחינת סוד אישיותו וחייו הפנימיים של ר' יהושע בסגולתו כחסיד נאמן וכחוקר מחונן. אך מעל לכל, הספר סוקר ומגולל את פרשת מעשיו במשך כחמישים שנות עבודה פוריה ויצירה עשירה שבהן פעל האיש גדולות ויעש נצורות.

.

שלושה הם מרכיביו של ספר הזכרון שלפנינו, ושלושתם מהווים את ה'ספר', ה'סופר' וה'סיפור' (המקבילים ל'חכמה', 'בינה' ו'דעת'; ונתבארו הדברים בדרושי חסידות חב"ד).

הספר

יצירתו הספרותית העשירה של ר' יהושע מעידה על הפריון הבלתי רגיל של אחד מהפוריים שבסופרי הדור. יבולו הספרותי - שכולל קרוב לאלף ערכים ברשימת הביבליוגרפיה שלו - מפתיע, בהתחשב בכך שלא הגיע לזקנה ולשיבה. כל מבט, ולו מרפרף, על רשימה

זו הוא בבחינת "ספר מוסר" המלמד כמה הם הספקיו ופירותיו של אדם בפחות משבעים שנות חיים. שפע החיבורים, המאמרים והמכתבים שיצאו מתחת ידו, הם אחד מפלאי הדור.

רשימת כתביו ופרסומיו שיצאו לאור בין השנים תשכ"ח-תש"פ מופיעה בחלק השלישי של ספרנו, וממנה פינה וממנה יסוד לחקר מפעלו הספרותי. במידה מרובה היא מציגה בפנינו דיוקן מקיף במלואו; ערכיה ופרטיה מספרים לנו ברצף כובש את סיפורו של המחבר והיוצר המזהיר שאיזן וחקר ללא לאות, שבוע אחרי שבוע, חודש אחרי חודש, ושנה אחרי שנה.

איסוף וכינוס תנובת פרו' של ר' יהושע הם בבחינת "מים שאין להם סוף". מראשית ביכוריו ועד שנתו האחרונה, לא שָׁבַת עֵטוֹ ואהבת היצירה לא פסקה ממנו. חיבורו העצמאי המוקדם ביותר שראה את אור הדפוס הוא 'לקוטי רשימות ומעשיות' המכיל לקט סיפורים חסידיים מתוך כתבייד מדויקים. היצירה המשמעותית האחרונה היא 'המסע האחרון', הכוללת את תיאור מסעו המופלא של אדמו"ר הזקן נ"ע באחרית ימיו.

בין צעדו הראשון לבין מסעו האחרון נגלים לעינינו עשרות ספרים וחיבורים, "ילדי טיפוחיו" של המחבר, ולצידם מאות מאמרים ומחקרים, מסות ורשימות, הערות ותגובות - "כל העמל שעמלה נפשו בחייו" - שמצטרפים לפסיפס שלם, יוצא דופן בהיקפו, שמאפשר לנו לבחון את קשת הנושאים הרחבה והמסועפת שהקיף היוצר בעבודתו.

יבולו הספרותי של ר' יהושע נדפס בעשרות אכסניות פזורות; מהם חיבורים וכתביעת מצויים, ומהם שלא מצויים בדרך כלל בידי המעינים. המחבר עצמו אמנם השתדל לאסוף ולקבץ את רוב כתביו ומאמריו הנדפסים לבל ישקעו בתהום הנשייה והשכחה. ברם, מעולם לא נפנה לכנסם ולעורכם לביבליוגרפיה מפורטת וממצה שיש בה משום סיכום היבול, ויש דברים שבעצמו נלאה למוצאם. הוא ביכר בחריצותו את המשך העבודה הספרותית הפוריה, ובשנים האחרונות אף עמד בתנופה של יצירות חדשות כמעין המתגבר.

לזאת אמרנו, עת לעשות פנים חדשות לספר. אחרי החלל שהותיר אחריו, אזורנו עוז והתחלנו בחריש עמוק, לדלות ולמצוא דבר על מכונו, לעבור על כל פרט ופרט ולסדרו, דבר דבור על אופנו ופרקו, לפי הזמנים ולפי הענינים. אחרי חודשי עמל ויגיעה ראינו כי רשימה זו עולה כדי חיבור בפני עצמו.

עבודה גדולה הושקעה ברשימה זו שעריכתה דרשה עמל־נמלים מפרך; הן באיסוף וכינוס כל המאמרים הנדפסים והן בעריכת הדברים וסידורם. כל הערכים המופיעים ברשימה זו, היו לנגד עינינו ונרשמו בפרטות ממקור ראשון על פי הרצף הכרונולוגי של השנים ולפי כללי הרישום המקובלים. מעלה נוספת לרשימה זו, שהיא אינה מדריך ביבליוגרפי יבש וטכני גרידא, אלא ניתן בה תיאור תמציתי בקיצור נמרץ לכל פריט. למען לא יחסר המזג, הרחבנו לעתים את היריעה בשולי הגליון, תוך גילוי טפח על המניעים העומדים מאחורי כמה מיצירותיו החשובות. הוספות אלו שופכות אור על שהתקדם מאחורי הקלעים בחדר עבודתו של המחבר, ונותנות לנו תמונה שלימה על טיבן, אופיין וחשיבותן של יצירות אלו.

מדור "עוללות" שהוצב בסוף הרשימה, מציג מבחר מתוך התרומות והסיוע הנדיב שהושיט ר' יהושע מלוא חופניים לחכמים ומחברים מכל הסוגים שנהנו ממנו עצה ותושיה.

מהדורה ראשונה מצומצמת של רשימה זו יצאה לאור לקראת יום השנה הראשון לפטירתו. כמה מהמעיינים - שלא נפרטו כאן בשמם - נענו לבקשתנו ושלחו אלינו רישומים והוספות שנשמטו מאיתנו וכן תיקונים והערות שנעלמו מעינינו, על־מנת לשכלל את הרשימה ולהוציא מתחת ידינו דבר נאה ומתוקן. כולם יעמדו על הברכה.

תקוותנו שהמעיינים ימצאו ברשימה גדושה זו מדריך ומורה־דרך בכרמו העשיר והמבורך של ר' יהושע.

הסופר

מלבד היבול הספרותי שהוציא לו מוניטין ב"עלמא דאתגליא", השאיר אחריו ר' יהושע אוצר גדול שנותר חסוי ב"עלמא דאתכסיא": שפע התכתבויות פנימיות עם אישים דגולים יודעי חן ומביני מדע, איש על מחנהו ואיש על דגלו, הן מעולם התורה והחסידות והן מעולם הספרות. מכתבים אלו, שהתפרצו מעטו, עט סופר מהיר, פותחים לנו חלון אל אישיותו, עבודתו ועולמו רב האנפין של חוקר תורני בעל מימדים רחבים אשר מצודתו פרושה במרחבים גדולים.

במדור "הכתב והמכתב" - הוא חלקו השני של ספרנו - נדפסים לראשונה כשלוש־מאות מכתבים נבחרים בסוגיות שונות שלא שזפתם עין הדפוס, בליווי הערות משלימות. מכתבים אלו הם הראי הנאמן להכרת חייו הפנימיים של כותבם במישור האישי ביותר ובגלויי האמיתיים. שורת חכמי הזמן עמם התכתב ארוכה מאד, ואף קשת הנושאים באותן התכתבויות מגוונת ביותר; הן ברובד ההגותי־מחשבתי בהסברת מהותה הפנימית של עבודת ה' בדרך החסידות, והן בחיי היצירה הפוריים שלו בכל שנות עבודתו רבות התנובה.

כחמישים שנה כתב בלי הפוגות, נובע ומנביע בשפעו הרב, וחידש ברעננות מתמדת רעיונות ועיונים עשירים במוסר ובחסידות שיש בהם כדי להאיר את העיניים. רב־גוניותו באה לידי ביטוי בכתבתו הפוריה כמעין המתגבר, וכמעט שאין נושא שהוא זר לו. ענפה ופוריה היא התכתבותו והתפשטה לכמה סוגים: לרבנים, לחכמים תורניים, ולחכמי המחקר והספרות בני אסכולות שונות.

האסופה הגדולה של אגרות דקדוקי סופרים שנכתבו לעמיתיו חכמי דורו יכולה למלא כמה כרכים עבים, ויש להכלילן בירושתו הספרותית המפוארת מפני ערכן החשוב. נצטברה בהן כמות לא מבוטלת של חידושים וביירוים מעמיקים בתחומים רבים, וכן תליתלים של הארות עיוניות וביבליוגרפיות; לעתים כשואל ומברר, לעתים כעונה ומשיב.

פרק בפני עצמו היא התכתבותו ההדדית עם "זקן הביבליוגרפים" ר' חיים ליברמן ע"ה שנמשכה כעשרים שנה. מכתבים אלו - הנדפסים במדור 'קל"ח שערי חכמה' - נלקטו מתוך

האוצר הבלום שנשמר בעזבון מונדשיין ורואים אור לראשונה מתוך כתב היד. מכתביהם מגוללים יריעה רחבה של עיונים ביבליוגרפיים, הארות ספרותיות, פרפראות לחכמה, וכן זכרונות ואוצרות גדושי עומק ופנימיות העבר, ואין לך אגרת שאין בה תוספת חידוש בנושא זה או אחר.

ספר זה משמש אכסניה למבחר מיוחד מתוך חליפת המכתבים הללו אשר צפונים בהם "דקדוקי סופרים" וכן "מילי דחסידותא" יקרים מפז, דברים שהם יפים לכל עת.

הסיפור

בהעלותנו עלי ספר את פרשת חיי ומעגל יצירותיו של ר' יהושע - ולכך מוקדשים 'פרקי חיים ויצירה' בחלקו הראשון של ספרנו - חשוב היה לנו להציג נאמנה את מכלול סגולותיו האישיות: מקור יניקתו וחינוכו; דביקותו העזה בחסידות; זהות מוריו ומעצבי דמותו; הבהרת דמותו כאיש ספר מנעוריו ותיאור קשריו עם עולם הספר בכל תחנה מתחנות חייו; מעיינות ההשפעה מהם שאב את ידיעותיו; נשמת היוצר שבו; עבודתו כספרן וביבליוגרף; קשריו הפוריים עם חכמים וסופרים, ופועלו בעבודת עבד נאמן בשירותו של הרבי בו דבק בקשר נפשי משחר נעוריו.

ביסוד הסיפור ניצבת ומשתקפת חווייתה של אישיות ספרותית מיוחדת, ספרא רבא, עורך מזהיר ולוחם לוחט למען החסידות, אשר מראשית נעוריו לא הניח את עטו הפורה, ומעיין יצירתו לא דלל עד יומו האחרון. בפשטות ובענווה עשה את מלאכתו והשיג כיבוש אחרי כיבוש, ביחוד בתחום שתי אהבותיו הגדולות: החסידות והביבליוגרפיה אשר התאחדו והתמזגו באישיותו וביצירתו. כמו כן מוצגת כאן היריעה הרחבה של יצירתו הספרותית המפוארת העשויה בעט חלמיש וחטובה בסלע מוצק, תוך שאנו עומדים על מפעליו ועל שאיפותיו, לצד חידושי והישגיו, אוצרותיו ותגליותיו, שבכולם ניכר כוח הפועל בנפעל.

בכח יוצר בלתי נדלה, השתרעה כתיבתו של ר' יהושע על פני תחומים ושטחים רבים ושדה עבודתו היה רחב מנייים. בזכות פעילותו באו לידי גילוי אוצרות תורניים מגדולי הדורות שהיו ספונים וגנוזים; גילה כתבייד מתורתם של רבותינו הראשונים והאחרונים, השקיע בגילוי צפונותיהם ובחשיפתם, ובכך זכה להגדיל תורה ולהאדירה כפשוטו. ואף רבו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע, העיד על אחת מיצירותיו הגדולות: "והגדיל לעשות בו וגם בעז זו תורה".

ואולם, מעל לכל, בחר להתרכז בנושא האהוב עליו והמוטבע בדמו מנערתו: החסידות. כוחו וגבורתו של ר' יהושע הוא בשדה החסידות החב"דית שעמדה במרכז עולמו, ובה הותיר רישום כעורך, כחוקר וכמבקר בעל טעם. הרוח היוצרת הרעיפה שפע חידושים והארות מעמיקות בדברי אלקים חיים, וכאיש תבונות העשיר את עולמם הפנימי של מאות ואלפים. במקצוע זה התמחה וקנה את עולמו, כאן השקיע את מיטב יכולתו וגילה גדולות

ונצורות. ובצד פועלו הפורה, עשה יותר מכל אחד אחר בתחום ההגנה על כבוד החסידות מול מהרסים ומחבלים, ונלחם בעטו השנון למען אידיאלים חדורי רוח היהדות והחסידות.

•

"דבריהם הם זכרונם", ואנחנו נקטנו בפשט הפשוט ביותר של אימרה זו, באשר עיקר תוכנו של ספר הזכרון לכבודו ולזכרו הוא דיבוריו של ר' יהושע עצמו במכתביו וברשימותיו שהם לבו וגופו של ספר הזכרון. ברם, באותם נדבכים הנוגעים לעבודתה של המערכת, חתרנו ושקדנו - ככל שידינו מגעת - לבצע את המלאכה בשלימות ובהקפדה, שהפכו למעין צוואה מנחה למי שעתידי לנסות ולכתוב את הביוגרפיה שלו.

לא קל למצות את עבודתו הספרותית של ר' יהושע אשר עבד בקול דממה דקה של הצנע לכת. ירושתו הספרותית מצפה עדיין לחוקר ולהערכה שלימה. קשה לתאר את המפנה שחולל בחקר החסידות בכלי היוצר והמשפיע שלו; יתכן שלשם כך זקוקים אנו לאדם במימדיו הוא, וכן דרוש לכך מימד של זמן.

בפרקים שלפנינו מטיילים אנו ארוכות בתיאור נבכי התהוות יצירותיו הגדולות, בחידושי המיוחדים ובסקירת הצירים המרכזיים של פעולתו הספרותית, בתוך סיפור חייו של חסיד כהלכה, חוקר ויוצר יסודי ומצפוני שבעיני רבים נחשב לסמכות החשובה בחקר החסידות, אשר חידש ופילס דרכים חדשות שהכשירו את הקרקע לבאים אחריו.

במדור בפני עצמו - 'פרקי מחשבה והתבוננות' - נדפסות לראשונה חמש מסות שמשקפות ענפים שונים מתוך נשמת יצירתו הספרותית של מחברם. פרקים אלו שווים לכל נפש ולכל צמא לאורה של תורה וחכמה.

•

ספר זה מופיע ביוזמת בני המשפחה המסורים לעזבון אביהם ז"ל ושוקדים להעמיד את שמו על נחלתו. איסופו ועריכתו של החומר לספר הנוכחי, לא היו מתאפשרים אלמלא שיתוף הפעולה הברוך של בניו שי' אשר סייעו לאורך כל הדרך לנתב את דרכנו בנבכי העזבון הגדול לשם בנין ספר הזכרון. הערותיהם היו לנו לעיניים בשעת הכתיבה והעריכה לצורך מיצוי החומר ושלימות החיבור. תזכר לטוב רעייתו הדגולה מרת דבורה תחי' (בת הרה"ח ר' חיים זליג אלטהויז ע"ה מכפר חב"ד) אשר היתה עזרתו בחיים במשך שנותיו האחרונות. שתזכה לאריכות ימים מתוך בריאות ונחת.

לאחר החלל שנוצר עם פטירתו, הוחלט בקרב חוג משפחתו - יבדלחט"א - להמשיך בטיפול כרמו בהתאם לשאיפתו ותכניתו. בראש מעייניהם עומד האוצר הבלום של כתביו וחיבוריו שעדיין לא ראו את אור הדפוס. לשם כך נוסד מכון "כרמים" שנועד להציב יד ושם לזכרו הברוך, תוך הוספת נדבך ותנופה יתרה למפעליו.

במקביל לעריכת אוצרות כתביו והכשרתם לדפוס, שוקד מכון "כרמים" להוציא לאור את ספרי המחבר שאזלו מן השוק זה מכבר. כמו־כן מתמסר המכון לכנס ולקבץ את מגוון

מאמריו ומחקריו שראו את אור הדפוס בעבר בעשרות אכסניות פזורות, ולהדפיסם במתכונת מחודשת, בתוספת חידושים שהעלה המחבר במצודתו במרוצת השנים מאז הדפסתם. כאשר תושלם עריכתם והכשרתם לדפוס ע"י המכון, הם ירוכזו בעז"ה בסדרת ספרים מקיפה.

כאשר זכינו לברך על המוגמר ולהגיש את ספר הזכרון לציבור התורני והחסידי, תפילתנו כי חפץ ה' בידינו יצליח, וה' יגמור בעדנו בכי טוב להשלים את המלאכה המוטלת על כתפנו עד גמירא ולהוציא לאור את חיבוריו ויצירותיו רביהערך של הרב יהושע מונדשיין ז"ל אשר השאיר אחריו ברכה לדור ולדורות.

מנחם מענדל קסטל

עורך

מכון כרמים

ב' טבת תשפ"א

ירושלים ת"ו

תוכן העניינים

פרקי חיים ויצירה 1	פרקי יצירה 437
פתיחה 3	ספר המפתחות ל'לקוטי לוי יצחק' 437
נשמת אדם תלמדנו 15	סדרת 'תורת חב"ד' 453
בצלא דמהימנותא 28	שבחי הבעל שם טוב 462
ויבוא באהל רח"ל 36	מוטיביים חב"דיים בעלילת 'הנדח' 472
האי גברא מבית לוי 43	דברי ימי ישיבת תומכי-תמימים 477
ושים באזני יהושע 49	ספר 'סור מרע ועשה טוב' 479
קשרים פוריים בעולם הספר 55	סתרי ספרים וסופרים 481
פרקי יצירה 61	מילי דחסידותא 515
אורות וכלים בנשמת היוצר 62	קל"ח שערי חכמה 529
בכרם חסידות חב"ד 66	עשרים שנות התכתבות ענפה מירושלים לברוקלין
חסידים ראשונים 88	
באהלי צדיקים 97	פרקי מחשבה והתבוננות 807
מעוז ומגדל 106	ואני תפילה 811
הפולמוסן 111	גלגולם של מנהגים 817
פרקליטה של החסידות 119	כשרותם של ספרים 823
מפעל וצביונו: אוצר מנהגי חב"ד 128	בירור דברים בשיטת תנועת חב"ד 833
והמה בכתובים: על שני מפעלי חיים 131	צלם בהיכל: הוצאת 'תניא' מושחתת 842
בהיאסף רוחו: אחרית דבר 139	
הכתב והמכתב 149	רשימת כתביו ופרסומיו 853
עבודת ה' בדרך החסידות: מכתבים לבניו 151	עוללות: השתתפות והערות בשמו בחיבוריהם של
נתינה לגבוה: אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע 225	אחרים 994
שמעו והעידו בבית יעקב (הגר"י לנדא) 241	
פרקי דרבי אליעזר (ר"א הורוויץ) 259	מפתחות
ויהי דבר שמואל (ר"ש אשכנזי) 275	מפתח שמות האנשים 1013
דומה דודי לצבי (רד"צ הילמן) 296	מפתח שמות הספרים 1033
עניני תורה, הלכה ומנהג 335	מפתח שמות המקומות 1043
מזקנים אתבונן 367	